

НИЩЕННЯ РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ УСТАНОВ ГАЛИЧИНИ У 40-Х РОКАХ ХХ СТ.

Наталія Божко,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

Проаналізовано дії радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях у 40-х роках ХХ ст. щодо ліквідації впливу та знищенню культурно-мистецьких установ Галичини.

Ключові слова: *культура, бібліотеки, книжкові фонди, ідеологія.*

Abstract: The article analyses the actions of the Soviet totalitarian regime in the western Ukrainian lands in the 1940s concerning the influence elimination and destruction of cultural and artistic institutions of Galicia.

Keywords: *culture, libraries, book funds, ideology*

Актуальність. Одним з важливих напрямків зміцнення радянської влади на анексованих територіях у вересні 1939 р. тоталітарний режим вважав успішне вирішення ідеологічних завдань і проведення культурної революції. Цьогоріч минає 80 років з часу впровадження політики нищення радянською владою національних установ і культурно-мистецьких організацій як одного з основних факторів формування і виховання національної пам'яті.

Метою запропонованої розвідки є інформація про методи втілення нової культурної парадигми радянською владою на західноукраїнських землях, аналіз дій тоталітарної системи, що передбачав агресивну політику нищення культурних цінностей, які віками зберігалися у культурно-мистецьких установах краю. Зокрема, увага звернена на долю національного центру Оссолінеум.

Результати дослідження. Насильницька політика радянської приєднаних територій передбачала швидке включення анексованих земель у сферу радянської політики. Незважаючи на гострі соціально-економічні проблеми, тоталітарним режимом були виділені значні кошти на розширення діяльності освітянських і культурно-мистецьких закладів краю. На західноукраїнських землях розпочалося докорінне реформування закладів культури. Ще у перші тижні встановлення радянської влади на західноукраїнських теренах було прийнято рішення про припинення функціонування та ліквідацію культурно-національних організацій та релігійних установ, а їх власність націоналізувати. Впроваджувався суворий контроль за діяльністю вже ідеологічно нових закладів освіти і культури [2, с. 94–97].

Для виконання цих рішень у Львові була створена спеціальна комісія відповідальна за організацію на території області контролю за культурними цінностями й забезпечення їхнього обліку і збереження. Її очолив київський письменник Петро Панч, серед членів були львівські науковці Іван Крип'якевич та Михайло Возняк, представники радянської адміністрації Анатолій Задорожний і Юхим Дудко, пізніше увійшли науковці Ярослав Пастернак, Іларіон Свенціцький, Володимир Дорошенко та ін.[6, с.30].

Завдання, що були поставлені перед новоствореною комісією, перш за все, передбачали ліквідацію культурно-ідеологічного впливу існуючих мистецьких установ на населення. А також, налагодження суворого контролю не так за збереження пам'яток культури і мистецтва, як за обліком величезного шару матеріальних і духовних скарбів, що стали власністю держави СРСР.

Найцінніші артефакти з музеїв, храмів, монастирів, приватних колекцій Галичини масово перевозилися на «зберігання» до Москви, Ленінграду, Києва. Те, що залишалося – звозили у встановлені владою місця для визначення їх матеріальної вартості та ідеологічної привабливості для радянської влади.

Восени 1939 р. було вирішено ліквідувати більшість бібліотек краю, а їх фонди зібрати у приміщенні, також націоналізованої радянською владою, найбільшої бібліотеки Галичини центрі Оссолінських. Сам національний заклад ім. Оссолінських – одну з найбільших бібліотек у Східній Європі, що була заснована у 1817 р. і яка на 1939 р. у своїх фондах нараховувала понад 330 тис. одиниць збереження, оголошують філією Бібліотеки Академії наук УРСР у Києві.

У січні 1940 р. був підписаний наказ по Академії наук УРСР про створення Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР. Обов'язки директора новоствореної філії призначено виконувати службовця з Києва Яківа Зайкіна. Офіційною датою створення нової радянської бібліотеки в західних областях УРСР вважається 2 січня 1940 р.

Радянська влада поклала на Львівську філію бібліотеки АН УРСР великі надії по перетворенню її у дієвий ідеологічний центр області. Автоматично на бібліотеку розповсюджувалися усі структурні правила і вимоги щодо діяльності та збереженню літератури у радянських бібліотеках.

Наступним кроком радянської влади була організаційна кампанія по перевезенню фондів ліквідованих бібліотек культурних, релігійних установ, націоналізованих приватних збірок у приміщення філії бібліотеки АН УРСР.

Одним з дієвих методів нищення національної пам'яті тоталітарним режимом була організація перевезення книг. Збирання фондів ліквідованих бібліотек відбувалося в умовах репресій щодо місцевого населення і ворожого ставлення до усього, що не було «радянським». Сам процес проводився безсистемно, гальмувався відсутністю транспортних засобів і технічних працівників. Пріоритетом влади було комплектування бібліотеки насамперед радянськими виданнями. Збереження стародруків, рукописів минулого, з точки зору, комуністичних ідеологів від культури, було не таким вже важливим і обов'язковим. Про це свідчать багаточисленні докази зумисного нищення книг при перевезенні, про які детально описано у науковому збірнику «Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів» [3]. Зокрема, при перевезенні великих втрат зазнали фонди Наукового товариства імені Т. Шевченка, Поторицької бібліотеки Дідушицьких тощо. У тих, надскладних умовах, працівникам бібліотеки вдалося зробити неможливе. Перевезти до фондосховищ новоствореного закладу Архіву та збірки 84 інших бібліотек Львова. Серед них були і найбільші в Україні: Наукового товариства імені Т. Шевченка та Народного дому, фундації імені Баворонських, частина бібліотеки Львівського Ставропігійського братства, книгозбірні товариства «Просвіта», конфісковані бібліотеки монастирів, русофільських організацій та єврейської громади, приватні збірки, всього більше півтора мільйона одиниць збереження [1].

Унікальність кожної із ліквідованих бібліотек, які за рішенням влади, увійшли до складу львівської філії, полягала у їх традиціях, спеціалізації та особливостях комплектування. Однак, в силу вище зазначених причин, перевезені книги, документи, рукописи включали до загального фондового масиву механічно, без збереження провенієнційних ознак, лише з метою нищення національної пам'яті населення.

На початок 1940-го року була запроваджена єдина централізована (порядкована Москві) схема управління бібліотечною мережею. Тому у бібліотеці створювались окремі структурні підрозділи: 9 відділів і 6 кабінетів. Серед них: відділ опрацювання книг і каталогів, відділ обслуги читачів, каби-

нети бібліотекознавства та музичний. Вже у 1940 році у бібліотеці працював обов'язковий для усіх ідеологічних підрозділів – кабінет Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна.

У травні 1940 р. у бібліотеці розпочав функціонування «спецфонд». Його завданням було виявлення опортуністичної, націоналістичної, шкідливої для радянських громадян літератури, яка несла загрозу існуванню держави, комуністичній партії. У більшості випадків таку літературу знищували. На деяких книгах ставився гриф «націоналістична література». Завдяки таким нововведенням у «спецфонді» відбувалися практичні заняття для «майбутніх юристів», де навчали за якими книгами слід відстежувати «ворогів народу». Спеціально для «спецфонду» Головне управління літератури та видавництва опублікувало списки забороненої літератури, які підлягали знищенню або «арешту». Ці списки нараховували понад 30 тис. назв книг, у більшості випадків, це була українознавча література.

Особливо «палідно» працював «спецфонд» у повоєнні роки. Для покращення «якості» роботи спецфонду було звільнено багатьох професійних бібліотекарів. Їх місце зайняли віддані тоталітарному режимові працівники. У 1947 р. у бібліотеці працювало дев'ять бригад по вилученню і знищенню «шкідливої літератури». Згідно зі звітами їх роботи лише у приміщеннях бувших НТШ і типографії Оссолінських було вилучено і знищено понад 150 тонн макулатури, в основному україномовної літератури [4]. Те, що не вдалося знищити, було завезено і зачинено у храмі єзуїтів у центрі Львова. Дорогоцінні фоліанти, пам'ятки людського таланту і свідки нашої історії були «арештовані» і приречені на забуття у період панування тоталітарного режиму. Лише у час, коли Україна стала незалежною, було відкрито широкий доступ до «спецфонду», де «відбували термін арешту» 1 мільйон 650 тисяч примірників книг [5].

Замість знищеної літератури тоталітарний режим щедро наділяв бібліотеки Галичини новими обов'язковими надходженнями з кожного видання, що здійснювалося на території Радянського Союзу. Тому загальний книжковий фонд Львівської філії бібліотеки АН УРСР зростав кількісно, що давало можливість керівництву звітуватися про успіхи у комплектуванні бібліотеки.

У той же час, і в повоєнні часи, з академічної бібліотеки продовжували вилучатися цінні видання й рукописи і передаватися на «збереження» у центральні бібліотеки Москви і Києва.

Протягом 1946-1947-х років, з метою сприяння розвитку соціалістичної співдружності, радянська влада передала Польщі велику частину безцінного фонду львівської бібліотеки. Однак, поверненням українських (вірменських та ін.) культурних цінностей на територію УРСР з польських архівів чи бібліотек радянське керівництво не займалося, оскільки вони не були важливі і потрібні комуністичній владі, а навпаки, шкідливі ідеологічно.

Висновок. Радянська влада, що була встановлена на західноукраїнських землях у 40-х роках ХХ ст. свідомо нищила культурно-мистецькі національні установи, що століттями формувалися і функціонували на території краю. Тоталітарний режим використовував різноманітні методи нищення національної пам'яті багатонаціонального населення регіону з метою насадження нової соціалістичної ідеології. Зокрема, об'єднання книжкових фондів існуючих у передвоєнні роки бібліотек Галичини в одну філію бібліотеки АН УРСР призвело до значних втрат історичних і духовних пам'яток культури краю.

Література

1. Інжуватова Христина. Пункт здавання старовини // Молода Україна 26 серпня. 2015р. [Електронний ресур] Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2698/325/94544/>
2. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Документи і матеріали. – Т. 1: 1939-1953. – К., 1995. – 750 с.

3. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втраги фондів. Т. 1 (1939-1945): зб. документів і матеріалів / [упоряд. : Галина Сварник (голова), Роман Дзюбан, Маргарита Кривенко, Леся Кусий, Володимир Муравський ; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Науково-дослідний відділ історичних колекцій. – Львів, 2010. – 620 с.

4. Львівська Національна Наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України (ЛННБУ) // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2009. - 790 с.– [Електронний ресурс] Режим доступу http://www.history.org.ua/?termin=Lvivska_natsionalna_biblioteka

5. Метельський Роман. Оссолінеум, або де зберігаються «Заборонені» спецфонди. 27 серпня 2015 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/ossolineum-abo-de-zberihayutsya-zaboroneni>

6. Смірнов Ю. Діяльність Комісії з охорони пам'яток культури у Львові в 1939–1940 роках / Юрій Смірнов // Галицька брама (Львів). – 2009. – № 7/9. – С. 30.

УДК 7.07 (477)

ХАРКІВСЬКА БАНДУРА – ЗНИЩЕНА, ЗАБУТА, ВІДРОЖЕНА

Віолетта Дутчак

*доктор мистецтвознавства, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

У статті аналізуються особливості функціонування бандури харківського типу в Україні та українській діаспорі упродовж XX – початку XXI ст. Констатовано складні суспільно-історичні фактори початку XX ст., які вплинули на бандурне мистецтво в Україні. Визначено провідних митців-конструкторів, виконавців, педагогів, які сприяли збереженню традицій харківської школи гри на бандурі упродовж XX століття. Відзначено особливу роль Гната Хоткевича в науковому осмисленні конструкції, методики гри, засад формування репертуару харківської бандури. Виокремлено роль конструкторів діаспори у відродженні бандури харківського типу. Проаналізовано специфіку функціонування харківської бандури та засад харківського способу гри на сучасному етапі. Підкреслено роль збереження харківської бандури як символу незнищеності української культури.

Ключові слова: харківська школа гри на бандурі, бандура харківського типу, Г. Хоткевич, відродження харківської бандури, бандурне виконавство України та української діаспори.

The article analyzes the peculiarities of the Kharkiv-type bandura functioning in Ukraine and the Ukrainian diaspora during the XX - early XXI century. Complex socio-historical factors of the XX century beginning, which influenced bandura art in Ukraine, are being stated. Leading artists-designers, performers, teachers who helped to preserve the traditions of the Kharkiv school bandura playing during the XX century are being identified. The special role of Hnat Khotkevych in scientific comprehension of a design, a playing technique, bases of repertoire formation are being noted. The role of diaspora designers in the revival of the Kharkiv bandura is being highlighted. The specifics of the Kharkiv bandura functioning and the principles of the Kharkiv playing approach at the present stage are being analyzed. The role of preserving the Kharkiv bandura as a symbol of the indestructibility of Ukrainian culture is being emphasized.

Keywords: Kharkiv school of bandura playing. Kharkiv-type bandura, H. Khotkevych, Kharkiv bandura revival, bandura performance of Ukraine and Ukrainian diaspora.

Серед багатьох питань функціонування національної культури важливою постає проблема відродження символів, які мають для українського народу філософське, ментальне та аксіологічне значення. У сучасному музикознавстві,